

CONSIDERAȚII PRIVIND IMPLICAREA UNOR PERSONALITĂȚI ȘI SOCIETĂȚI CULTURALE HUNEDORENE PENTRU MENȚINEREA LIMBII ROMÂNE ÎN ADMINISTRAȚIE ȘI ȘCOLI 1860-1918

Roxana Gabriela Nicola

Prima componentă a unei vieți spirituale la orice popor este limba. Lupta pentru limba maternă, pentru păstrarea caracterului ei original și pentru păstrarea funcției sale creatoare de cultură, a fost în Transilvania mai îndârjită decât în celelalte provincii românești. Între anii 1860-1918, perioadă care debutează cu instaurarea unui regim liberal în monarhia habsburgică, ceea ce a însemnat un reviriment în viața național-politică și mai ales culturală a naționalităților ce conviețuiau în imperiu și Marea Unire această mișcare nu s-a limitat la grupurile intelectuale restrânse ale Blajului, Sibiului, Brașovului, ci a antrenat și stratul intelectual din cele opt comitate, printre care și cel al Hunedoarei.

Românii de aici au considerat, totdeauna, limba lor drept cea mai puternică pavază a naționalității lor. Ca urmare, au fost numeroase momente când reprezentanți ai națiunii române s-au ridicat cu dârzenie în apărarea limbii române și a utilizării ei în administrație și școli. În documentele păstrate la Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale se găsesc exemple de fruntași politici, preoți, învățători din satele hunedorene care și-au manifestat dragostea pentru limba maternă și sprijinul pentru folosirea ei.

Un astfel de personaj cu o activitate deosebită în acest scop a fost protopopul român de Dobra, Nicolae Crainic, care ani de-a rândul s-a războit cu autoritățile centrale și locale din comitatul Hunedoara pentru a impune folosirea limbii române în administrație și nu numai. La 26 iulie 1860 protopopul s-a adresat printr-o scrisoare protopopului ortodox din Baia de Criș prin care îl invita să se asocieze preoților și mirenilor care s-au adunat la Deva și au hotărât să trimită o delegație la Viena pentru a cere împăratului să recunoască limba română ca limbă a administrației și în viața politică¹. În aceeași scrisoare vajnicul protopop spune că va solicita și intervenția în senatul imperial a mitropolitului luptător pentru cauza românească, Andrei Șaguna pentru a susține cererea clerului hunedorean.

În următorii ani, același protopop iubitor de națiune română, va continua să lupte pentru egala îndreptățire a limbii române de a fi folosită în administrație. La 24 iunie 1861 se adresa Oficiolatlui comitatens al Hunedoarei cu cererea ca pe viitor să se trimită corespondența și hotărârile în limba română și nu în cea maghiară „... căci preoțimea și poporul român nu înțelege limba aceea”². În continuarea cererii protopopul Crainic arăta că „Pentru aceea onorabilul oficiolat

¹ Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale (DJHAN), *Colecția de fonduri, donație Emil Pop*, dos. 1/1780, f. 16.

² DJHAN, fond *Prefectura județului Hunedoara*, dos. 35/1861, f. 1-2.

comitatens e rugat să nu-și pregete a ține de aceea că limba română, în toate afacerile, e asemenea coordonată cu cea maghiară din comitat, și prin urmare, la români să se scrie românește pentru că numai așa se susține egala îndreptățire și se dovedește că suntem frați compatrioți când respectăm aceasta”³.

Evident că aceste acțiuni în favoarea limbii române în administrație nu au rămas fără urmări pentru protopopul Nicolae Crainic. El a fost cercetat și acuzat de autoritățile maghiare comitatense pentru revoltă, nesupunere, călcarea legilor țării. Acest fapt reiese și din scrisoarea sa din 11 octombrie 1863, adresată mitropolitului Andrei Șaguna ca răspuns la învinovățirea că ar fi ofensat pe judele suprem al comitatului, Dominic Iordan, susținând declararea limbii române ca oficială la Dobra⁴. În aceeași scrisoare Crainic spunea: „Cauza națională română fu piatra ofensei, de la apărarea cauzei naționale în care subscrisul dezvoltând o oarecare activitate încă în anul 1848, cu ocazia alegerii deputaților în Dieta Ungariei, protestând contra apucăturilor ilegale ale fracțiunii compatrioților maghiari din comitat am fost insultat și atacat ... pentru că noi românii am încercat a ne apăra drepturile și respectiv a ne lupta în câmp deschis în viața politică, pentru că am protestat asupra pașilor nelegiuți întreprinși față de noi ...”⁵.

Aprigul protopop al Dobrei nu a fost sigur în lupta pentru drepturile limbii române și poporului român transilvănean. O activitate asemănătoare a avut și Iosif Hodoș, prim-vicecomite al comitatului Zarand care într-un raport din 24 august 1862 se adresa comitelui suprem, cerându-i folosirea limbii române în administrația comitatului⁶. Aici se scot în evidență eforturile făcute de către scurta administrație românească din comitatul Zarandului pentru protejarea limbii române ca limbă folosită în școli, administrație, chiar prin numirea unor funcționari români în unele sectoare. De altfel, mulți fruntași români din Zarand, precum deputatul Hodoș, Ioan Pipoș, fost comite suprem aici, Dimitrie Ionescu și el fost comite al Zarandului și alții au dus o luptă acerbă cu autoritățile maghiare pentru a păstra caracterul românesc zdrobitor majoritar al comitatului Zarand (zona Apusenilor din comitatul Hunedoara în mare parte).

Schimbarea climatului politic după 1867 când, prin instaurarea dualismului, Transilvania își pierde autonomia, pentru limba română principala amenințare venea de la administrația și politica de stat a stăpânitorului străin, austro-ungar – de aici. Un moment de puternică contestare a pactului dualist l-a constituit dezbaterrea parlamentară prilejuită de proiectul de lege al naționalităților, care a fost adus în discuția Parlamentului în 12/24 noiembrie 1868⁷. În această dezbaterre s-au confruntat două ideologii opuse, întemeiate pe o concepție diferită despre națiune: ideologia oficială promovată de guvern, bazată pe ideea de stat

³ *Ibidem*.

⁴ Arhiva Bibliotecii arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Sibiu, fond Șaguna, dos. Nr. 1773.

⁵ *Ibidem*.

⁶ DJHAN, fond *Comitatul Zarand*, dos. 8/1862, f. 3-4.

⁷ N. Bocșan, *Instaurarea dualismului austro-ungar și consecințele sale*, în *Istoria Românilor*, vol VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 774.

național unitar maghiar, cu o singură națiune politică recunoscută, o singură limbă, cea maghiară și ideologia naționalităților, fixată pe principiul de naționalitate și care pleda pentru recunoașterea caracterului multinațional al Ungariei, a individualităților etnico-naționale existente și a dreptului de a-și păstra identitatea, limba, religia și cultura.

Dacă în cadrul regimului liberal lupta personalităților hunedorene a fost accentuată în menținerea limbii române în administrație, începând cu dualismul austro-ungar implicarea cea mai mare se regăsește, în comitatul Hunedoara, în menținerea limbii române în școli. Este evident însă, faptul că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea atitudinea românilor s-a schimbat perceptibil. Actele legislative și administrative ale unor guverne succesive au distrus treptat chiar și speranțele conducătorilor politici români, cei mai optimiști, care credeau posibilă cooperarea între maghiari și români. Această tendință de penetrație și amestec a statului în viața culturală și școlară a românilor și-a găsit o formă precisă în legea nr. 28/1876. Mergând mai departe, legea împuternicea inspectorii școlari să propună ministerului maghiar înlocuirea școlilor confesionale "necorespunzătoare" cu o școală comunală de stat, în care limba de predare era maghiară⁸. Conform acestei legi se trecea practic la laicizarea învățământului românesc din Transilvania, la etatizarea lui.

Anul 1879 a marcat un punct de cotitură în relațiile dintre națiuni, pentru că Parlamentul ungar a promulgat prima Lege Trefort, nr. 18/1879, prin care predarea în limba maghiară devenea obligatorie în școlile elementare române ortodoxe și greco-catolice. Aceasta era prima dintr-o serie de legi menite să pună educația românilor în consonanță cu ideea de Ungarie ca stat național maghiar. Ea a fost urmată în 1883 de o lege similară care afecta școlile secundare cu altă limbă de predare decât maghiara și, în 1891, de o lege care impunea folosirea limbii maghiare în grădinițele nemaghiare⁹.

În acest sens, în comitat, se înscrie petiția din 1880 a lui Petco Lazăr, membru al Consiliului orașului Deva, pe care o înaintează comitatului Hunedoara, cerând ca lecțiile la școala reală din Deva să se propună elevilor români, în limba română¹⁰. Motivația acestei cereri este dată de Petco Lazăr astfel: „Considerând că cultura și educațiunea fiecărui popor, de regulă, se poate câștiga cu temei numai în limba nașterii...”. În plus el arată că românii, alcătuind populația majoritară, își aduc și contribuția la taxe și impozite pentru stat tot în proporție majoritară. Prin urmare toți trebuie să fie îndreptățiți și la beneficiile ce rezultă din aceste contribuții, deci inclusiv în procesul de învățământ¹¹.

Un alt exemplu concludent de apărare a drepturilor românilor din Transilvania, în domeniul limbii, îl constituie episodul în care a fost implicată soția avocatului Aurel Vlad, învățător și membru în *Reuniunea femeilor* din Orăștie, care

⁸ *** *Din istoria învățământului hunedorean*, p. 108.

⁹ M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, Ed. Corint, București, 2002, p. 329.

¹⁰ DJHAN, fond *Prefectura județului Hunedoara*, dos. 8/1880, f. 49-50.

¹¹ *Ibidem*.

a fost condamnată la închisoare pentru că a sfătuit copiii români de la școală „să nu maghiarizeze studiul limbilor materne”¹². Reacția românilor, ca și a unor străini, a fost atât de puternică, încât împăratul Austro-Ungariei a fost obligat să o grațieze. În presa timpului faptul a avut un ecou răsunător. A. D. Xenopol scrie un articol în *Noua revistă română*, N. Iorga semnează o scrisoare de protest, *Tribuna*, și după ea *Calendarul Ligii culturale* intervin arătând cât de abuzive erau măsurile și justiția statului. A. D. Xenopol relatează cu stupefacție despre „femeia română de peste munți, osândită de tribunalul maghiar pentru că, salutată în ungurește de o copilă din școală românească, ar fi întrebat-o dacă nu știe românește”¹³.

Aceste exemple ilustrează, pe de o parte, tendințele hegemonice ale statului maghiar, iar pe de altă parte, opoziția – pe față sau tacită – constructivă însă, față de ingerințele statului maghiar. Toate aceste acțiuni în favoarea utilizării limbii române în comitatele Hunedoara și Zarand, pornite mai mult din inițiativă individuală, au fost sortite în mare parte eșecului, nefiind acceptate de autoritățile locale maghiare, iar inițiatorii lor au avut de suportat răzbunările acestora. Pentru ca viața culturală a românilor să poată totuși progresa și dezvolta la nivelul tuturor posibilităților, era necesară organizarea tuturor resurselor umane și materiale, în asociații, reuniuni, alt tip de organizații care să poată susține dreptul românilor la o cultură și civilizație proprie națională.

Având între obiectivele principale și menținerea limbii române, în această perioadă, au activat diverse societăți culturale hunedorene, deoarece limba română reprezenta un instrument principal de păstrare a identității naționale a românilor transilvăneni. În situația social-politică în care se aflau, lipsiți de drepturi și asupriți în mod sistematic, românii transilvăneni vedeau în limbă elementul principal de afirmare etnică și de dezvoltare a conștiinței și mândriei naționale. De aici dorința tot mai evidentă de a întemeia un teatru național în care limba și cugetarea românească să se afirme cu toată plenitudinea și vigoarea. În acest sens, cărturarii români din Transilvania, ca și frații lor din Moldova și Țara Românească, erau pe deplin convinși de necesitatea și utilitatea presantă a unui teatru românesc ca mijloc de educare moral-cetățenească și culturală a maselor și mai ales ca instituție de cultură: „... în care să se officieze cu grijă, pricepere și evlavie cultul limbii naționale, în care stăpânitorii dualismului nu pierdeau nici un prilej să lovească”¹⁴.

Societatea de Lectură a Tinerimii Române Studioase de la Gimnaziul din Orăștie, și-a arătat scopul și menirea odată cu deschiderea adunării de constituire, 20 septembrie 1867¹⁵, când Francisc Hossu-Longin sublinia că obiectivele vizau limba, lectura, cartea și cunoștințele din domeniile culturii și literaturii române.

¹² Ion Iliescu, Tiberiu Istrate, *Orăștie – 750*, Deva, 1974, p. 150.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ L. Drimba, *Istoricul Societății pentru fond de teatru român în Ardeal*, în vol. *Cercetări de limbă și literatură*, Oradea, 1969, p. 77.

¹⁵ E. Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din Monarhia habsburgică 1860-1918*, Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca, 1998, p. 145.

Reuniunea Învățătorilor români greco-ortodocși din comitatul Hunedoara, a reprezentat un sprijin pentru școala românească prin dorința perfecționării profesionale, prin preocuparea legării școlii de cerințele vieții din acea perioadă, dar și prin împotrivirea față de deznăționalizarea școlii. Astfel, în 1889, în cadrul unei adunări a reuniunii a fost susținută o disertație intitulată „Cunoștințe din constituția patriei ca materie pentru școalele populare”, prilej de a clarifica multe probleme importante pentru viața românilor. În această împrejurare se ia poziție față de „dejosirea școalelor noastre confesionale impunându-ne ca să propunem mai mult din studiul limbii maghiare”¹⁶.

Nu poate fi trecută cu vederea bogata activitate culturală și educativă a *ASTREI*. Înființarea despărțămintelor nu a constituit o activitate în sine, ci s-a urmărit, în ultimă instanță munca și roadele muncii, modul cum ele răspundeau scopului major de ridicare culturală a românilor hunedoreni. Aceasta s-a făcut prin mijloace specifice: înființarea de biblioteci sătești, parohiale și școlare, prelegeri și conferințe pe cele mai diverse teme (sanitare, agricole, comerț, cultură etc.), reprezentații teatrale, șezători culturale, cursuri de alfabetizare pentru adulți, expoziții etnografice care au pus în valoare bogăția și diversitatea folclorului din zonă, distribuirea gratuită de cărți, sprijinirea învățământului confesional românesc de toate gradele.

La începutul secolului al XIX-lea, în zona Orăștiei s-a produs un fenomen interesant. Dintr-un ordin al Parchetului General Cezaro-Crăiesc din Cluj către Parchetul Tribunalului Deva din 2 februarie 1906 și rezoluția pusă de Tribunalul Hunedoara rezultă că societățile culturale și reuniunile din zonă, pe lângă activitățile specifice de susținere a culturii românești, se foloseau și de ziarele și revistele din zonă, pe care le susțineau din punct de vedere material dar și uman¹⁷. Mulți dintre fruntașii acestor asociații, intelectuali locali lucrau și pentru ziarele locale *Libertatea* și suplimentul său *Foaia interesantă*. Dacă *Libertatea* apărea în fiecare sâmbătă (săptămânal) avea un caracter politic, pentru susținerea drepturilor politice ale românilor, *Foaia interesantă* (tot săptămânal) era „pentru petrecere și învățătură”¹⁸, cum scria pe foaia de titlu. Se arăta în acest manifest că această „foaie de învățătură și de petrecere, anume întocmită pentru popor, cu un scop mai înalt decum s-ar părea la întâia privire”¹⁹, are un obiectiv generos, acela de a îndemna populația românească să citească: „Auzim zilnic repetându-se tânguira, că de aceea și iar de aceea stă neamul nostru atât de rău, că nu are carte. Chiar și tineretul ce a învățat la școală, în anii juniei și a bărbăției a uitat a mai ceti, căci nu prea are ceva de seamă, potrivit după priceperea lui, după limba lui ușoară și după subțirica lui punga”²⁰.

¹⁶ Ion Iliescu, Tiberiu Istrate, *Orăștie.....*, p. 146.

¹⁷ Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale, fond *Parchetul tribunalului Hunedoara*, dos. 11/1906, f. 1-2.

¹⁸ *Ibidem*, f. 12.

¹⁹ *Ibidem*, f. 11.

²⁰ *Ibidem*.

Marea chemare a „... foisoarei noastre este de a ne apropia și alipi de suflete bune ale cetitorilor din popor și a ține legătura sufletească între cărturarii cei mai buni ai neamului și între fiii poporului, atrăgându-i pe toți spre aceia care pentru adevărata luminare și fericire a acestui neam muncesc”.²¹

În încheierea manifestului semnat de editura foi *Libertatea* și *Foaie interesantă* din Orăștie, se face apel la toți preoții, învățătorii, comercianții români, la alte persoane, să prezinte obiectivele suplimentului de ziar în biserici, școli, șezători, în orice loc public, pentru ca populația românească să cunoască obiectivele propuse de editorialiști și să se poată face abonamente cât mai multe. Scopul era că această foaie să fie citită de cât mai mulți români, care să aibă acces la cultură, la noi cunoștințe de tot felul, la realitățile politice și economice în care își desfășurau viața de zi cu zi.

Din conținutul acestui apel-manifest al Editurii „Libertatea” din Orăștie nu putem să nu realizăm motivele înverșunării cu care autoritățile maghiare din Orăștie, dar și din Budapesta au încercat să desființeze ziarele de aici, iar autorii care au semnat articolele publicate au fost urmăriți, judecați, amendați și chiar trimiși la închisoare. Cu toate greutățile întâmpinate, cele două foi au continuat să apară o bună perioadă de timp, chiar cu numere cenzurate sau perioadă de suspendare, fiind susținute material, moral, juridic de către asociațiile și reuniunile culturale sau profesionale românești din comitatul Hunedoara.

În concluzie se pot susține două afirmații dovedite: pe de-o parte a existat o luptă pentru menținerea unității limbii române pe întreg teritoriul locuit de români, iar pe de altă parte a existat o politică de deznaționalizare dusă cu agresivitate de autoritățile austro-ungare în toată jumătatea a doua a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea. Însă planurile de maghiarizare forțată a românilor din Transilvania, au fost dejucate de actul de la 1918. Dacă Marea Unire nu a găsit limba română cu urmări ireparabile, faptul se datorează, înainte de toate, dragostei pentru ea a celor care o vorbeau.

²¹ *Ibidem.*

CONSIDERATIONS ON THE INVOLVEMENT OF PERSONALITIES AND CULTURAL SOCIETIES OF HUNEDOARA COUNTY TO MAINTAIN THE ROMANIAN LANGUAGE IN ADMINISTRATION AND SCHOOLS IN 1860-1918

Abstract

The first component of the spiritual life of any nation is its language. The fight for the native language, in order to preserve its original character and to preserve his cultural creative function, was in Transylvania more fierce than in any of the other Romanian provinces, being given the denationalization policy aggressively pursued by the Austro-Hungarian authorities throughout the second half of nineteenth century and first decades of the twentieth century. Romanians here have always considered, their language as the most powerful shield of their nationality. So, there were many times when representatives of the Romanian nation stood with firmness in defending the Romanian language and its use in administration and schools. In the documents kept at the National Archives of the Hunedoara County there are examples of political leaders, priests, teachers in villages in Hunedoara but also members of cultural societies, which not only expressed their love of language, but also supported it.

The forced Hungarization plans of the Romanians in Transylvania, was foiled, however, by the act of 1918. If the Great Union hasn't found the Romanian language with irreparable consequences, that is due, above all for the love of those who spoke it forced.